

глядалися переважно як своєрідний інструментарій людського життя, а "вищу" науку утворювали філософія і богослів'я. В цьому на нашу думку і є сенс філософсько-освітнього процесу на Україні, коли ми завдяки синергетичній методиці спостерігаємо виникнення "порядку через флуктуації".

Література

1. Кашуба М.В., Паславський І.В., Захара І.С. та ін. Філософія Відродження на Україні. – К., 1990. – С. 233-298.
2. Кониський Г. Філософські твори : У 2-х т. – К., 1988. – Т.1. – 494 с. 1990. – Т. 2. – 569 с.
3. Нічик В.М. Петро Могила в духовній історії України. – К., 1997. – 328 с.
4. Гуссерль Е. Криза європейського людства і філософія // Сучасна зарубіжна філософія, течії і напрямки. – К., 1996. – С. 84-85.
5. Шинкарук В.І. Про одну спірну тенденцію в копнінському розумінні філософії як форми суспільної свідомості // Філософські читання пам'яті Павла Копніна. – К., 1997. – С. 4-5.
6. Горський В.С. Нариси з історії філософської культури Київської Русі (сер. XII – сер. XIII ст.). – К., 1993. – 162 с.
7. Величківський І. Вірші до Івана Самойловича // Українська література XVII ст. – К., 1987. – С. 316-319.
8. Орновський І. З книги "Спеца дорогого каміння" – Чернігів, 1693 // Аполлонова лютня. Київські поети XVII-XVIII ст. – К., 1982. – С. 104-107.
9. Кримський С.Б. Культурні архетипи Києва // Київські обрії. – К., 1997. – С. 11.
10. Копнин П.В. Введение в марксистскую гносеологию. – К., 1966. – С. 247 – 249.
11. Сумцов Н.Ф. Иннокентий Гизель / К истории южно-русской литературы XVII века. – К., 1884. – 45 с.
12. Творенія иже во святых отца нашего Василия Великого архієпископа Кесаріи Каппадокійскія. – М., 1993. – Ч. IV. – 408 с.

УДК 159.9:008:371.134:3310.Г.

ВИДРА О.Г.

СУЧАСНИЙ ПІДХІД ДО РОЗУМІННЯ ТА РОЗВИТКУ ПСИХОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

Пропонується експериментально перевірений та уточнений сучасний підхід до розуміння і вивчення психологічної культури майбутніх вчителів трудового навчання.

Актуальність проблеми дослідження. Розвиток культури та освіти є об'єктивним показником розвитку суспільства будь-якої країни. Освіта є пріоритетною сферою в духовному і культурному розвитку Української держави. Ключова роль у системі освіти належить вчителю. Саме через діяльність педагога реалізуються завдання щодо зміцнення культурного, духовного та інтелектуального потенціалу нації, збереження й примноження культурної спадщини. Тому ставляться особливі високі вимоги до особистісних якостей та здібностей вчителя, до рівня його загальної культури, професійної культури і таких її складових, як педагогічної та психологічної культури.

Психологічна культура є важливим елементом професійного розвитку та праці вчителя будь-якої спеціальності. Спеціальність вчителя визначає і специфіку його психологічної культури, як одного з істотних факторів особистісного розвитку самого вчителя, а також формування і розвитку особистості учня на уроках. Розкрити дану проблему комплексно, одночасно для вчителів усіх спеціальностей одразу не є можливим, тому в даній статті ми торкнемось конкретного прикладу, а саме: проблеми психологічної культури вчителя трудового навчання. Адже вчитель трудового навчання розвиває учня як особистість в умовах праці, й за умови розвиненої психологічної культури може формувати у них цінність праці, цінність людини як особистості, цінність людини, що працює. Останнє є досить важливим, але проблемним для сучасного суспільства України. Тому актуальною є проблема формування сучасного підходу до розуміння та розвитку психологічної культури майбутніх вчителів трудового навчання в умовах їх професійної підготовки у вищих навчальних педагогічних закладах.

Метою даної роботи є сформулювати сучасний підхід до розуміння, вивчення та розвитку психологічної культури майбутнього вчителя трудового навчання, перевірити та уточнити його в експериментальних умовах.

Виклад матеріалу. Сучасні наукові здобутки презентують біля 500 філософських, культурологічних та психологічних визначень поняття „культура” у загальному (не спеціальному) розумінні. При цьому є лише поодинокі випадки широкого розгляду її видів, або складових, наприклад, професійної культури, комунікативної культури, ще рідше зустрічаються розробки стосовно інтелектуальної культури, культури праці тощо.

У даній роботі поняття психологічної культури ми формували на основі аналізу категорії „культура” від першої її згадки як метафори Марком Тулієм Цицероном у добу пізньої античності, крізь поступовий донедак науковий та науковий розвиток даного поняття у середньовіччі та до сучасних філософських, культурологічних і психологічних тлумачень культури. На основі результатів даного аналізу було виявлено, що майже у кожному визначенні або тлумаченні поняття „культура” завжди йдеться мова про цінності, які є її основою та спрямовують діяльність, думки, поведінку людини, передаються з покоління в покоління, постійно породжують нові.

Також були розглянуті найбільш відомі сучасні підходи до вивчення зазначеної проблеми: **структурно-функціональний підхід** до вивчення психологічної культури особистості, що розроблений російськими колегами і застосований в умовах культури освіти у загальноосвітніх навчальних закладах (Л.С. Колмогорова, О.І. Мотков) [2] та **підхід до вивчення у загальному і професійному аспектах** розвитку психологічної культури особистості (Я.Л. Коломінський) [3].

Враховання отриманих результатів теоретичного дослідження надало можливість розробити колективу українських науковців-психологів (В.В. Рибалка, Г.О. Балл, Е.О. Помиткін, З.Л. Становських, М.В. Бастун) **особистісний, рефлексивно-ціннісно-креативний підхід** до вивчення проблеми психологічної культури особистості в її неперервному професійному розвитку [5].

Даний підхід є вихідним у цьому дослідженні. Відповідно до нього, психологічну культуру майбутнього вчителя трудового навчання слід розглядати як складову частину його загальної і професійної культури, що є системною характеристикою особистості студента, яка являє собою соціально, онтологічно та внутрішньоособистісно детермінований рівень засвоєння, усвідомлення, використання і функціонування спеціальних психологічних цінностей, в якості яких виступають ефективні професійно-психологічні знання, вміння, навички, здібності до високопрофесійної психологічної педагогічної і трудової діяльності особистості педагога. Тоді розвиток психологічної культури майбутнього вчителя трудового навчання полягає у рефлексії ним психологічних знань, умінь, особистісних властивостей, усвідомленні їх як професійних цінностей, у творчому використанні особистісно-професійних якостей і здібностей в процесі навчання, розвитку та професійної діяльності студентів.

Відповідно до специфіки професійної підготовки та діяльності вчителя праці, психологічній структурі особистості педагога та особистісному, рефлексивно-ціннісно-креативному підходу ми запропонували власну концептуальну модель психологічної культури майбутніх вчителів трудового навчання та шляхи її вивчення і розвитку [1].

Модель базується на концепції тривимірної, поетапно конкретизованої психологічної структури особистості, що розроблена В.В. Рибалкою [4, с 105] і передбачає три виміри теоретичного аналізу: 1) соціально-психолого-індивідуальний (підструктури спілкування, спрямованості, характеру, самосвідомості, досвіду, інтелекту, психофізіологічних якостей, як змістів і компонентів психологічної культури майбутнього вчителя трудового навчання); 2) діяльнісний (особливості діяльнісного прояву і функціонування компонентів психологічної культури студентів); 3) генетично-віковий (вікові особливості становлення, формування і розвитку психологічної культури студентів).

У концептуальній моделі психологічної культури майбутнього вчителя трудового навчання нами визначені наступні її **компоненти: комунікативний, мотиваційний, характерологічний, рефлексивний, досвідний, інтелектуальний, психофізіологічний**. Кожний з цих компонентів характеризується **рефлексивним, ціннісним, креативним** рівнем розвиненості.

Оскільки зазначений підхід є теоретичною розробкою, тому він потребує практичної перевірки в експериментальних умовах.

З цією метою був проведений констатуючий експеримент, у ході якого були досліджені показники розвиненості вище зазначених компонентів психологічної культури студентів, а також проаналізовано та інтерпретовано результати вивчення розвиненості психологічної культури майбутніх вчителів трудового навчання в умовах вищого педагогічного навчального закладу. Експериментальне дослідження виконувалося на базі Чернігівського державного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка, Глухівського державного педагогічного університету, Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського. В експерименті приймали участь 443 студенти.

У процесі констатуючого експерименту було досліджено змістове наповнення кожного компоненту психологічної культури майбутніх вчителів трудового навчання, на основі кількісного і якісного аналізу встановлені особливості їх функціонування, впливу на професійний розвиток та вікова динаміка досліджуваних процесів у період навчання студентів вищого педагогічного навчального закладу з другого по четвертий курси.

За результатами констатуючого експерименту з'ясовано наступне.

Розвиненість **комунікативного компоненту** психологічної культури студентів другого курсу характеризується середнім та нижче середнього рівнем і у більшій кількості студентів (69,4 %) підвищується до середнього і вище середнього рівня. Але при цьому спостерігається низька рефлексія студентами комунікативних здібностей, їх посередня оцінка, фактично відсутня творча взаємодія у спілкуванні.

Значна частина студентів як другого (48,3%), так і четвертого (31,9%) років навчання мають низький рівень розвитку **мотиваційного компоненту** психологічної культури. Істотно підвищуються лише рівні системи професійних прагнень студентів до четвертого курсу. Але реалізація системи професійних прагнень залишається на тому ж самому рівні. Спостерігається слабе усвідомлення студентами образу професії вчителя трудового навчання, майже відсутній інтерес та творчі мотиви до навчання.

Середнім рівнем характеризується розвиток **характерологічного компоненту** психологічної культури більшості майбутніх вчителів трудового навчання як на другому (70 %) та на четвертому (57,6 %) роках навчання. Збільшення кількості студентів, які переважно усвідомлюють цінність праці, людини, що працює, є досить незначним.

Розвиток **рефлексивного компоненту** психологічної культури майбутніх вчителів трудового навчання можна охарактеризувати як низький, оскільки основна частина студентів (80,8 % на другому курсі та 64,6 % на четвертому курсі) має неадекватний розвиток самооцінки.

Низький рівень розвиненості **досвідного компоненту** психологічної культури засвідчили результати низької та нижче середньої успішності навчання 62 % студентів з психологічних, педагогічних і технічних дисциплін.

Інтелектуальний компонент психологічної культури характеризується середніми показниками розвитку його складових як на другому, так і на четвертому роках навчання більшості студентів. Негативним у розвитку даного компоненту є слабка мотивація студентів щодо творчого використання їх інтелектуальних властивостей у навчальній та професійній діяльності як майбутнього вчителя трудового навчання, що свідчить про середній рівень розвитку їх інтелектуальної культури як складової психологічної культури.

Розвиток **психофізіологічного компоненту** психологічної культури майбутніх вчителів трудового навчання характеризується переважанням низьких показників як на другому (71 %), так і на четвертому (65,1 %) роках навчання. Слід зауважити, що ці студенти намагаються використовувати моделі та стилі діяльності, неприйнятні своїм психофізіологічним особливостям внаслідок їх низького рівня усвідомлення, і цінності, що відносяться до негативної тенденції розвитку зазначеного компоненту.

За результатами факторного аналізу з'ясовано, що існує **5 факторів**, які впливають на розвиток компонентів психологічної культури майбутніх вчителів трудового навчання: головний – „**ціннісно-психологічний**” фактор (8,084; 23,778%) (у дужках наведена відповідно дисперсія фактора і його внесок у сумарну дисперсію у відсотках); загальні – „**фактор рефлексії**” (2,897; 8,521%), „**фактор творчості**” (2,654; 7,805%); часткові – „**фактор любові до дітей**” (2,29; 6,736%), „**інтелектуальний фактор**” (1,823; 5,361%). Ці дані, з одного боку, підтверджують правильність обраного нами як вихідного особистісного, рефлексивно-ціннісно-креативного методологічного підходу до вивчення психологічної культури майбутніх вчителів трудового навчання. Водночас, виникає необхідність уточнення його назви – він має бути визначений, як **особистісний, ціннісно-рефлексивно-креативний** підхід. Відповідно до цього, у концептуальній моделі **розвитку і функціонування компонентів психологічної культури слід розглядати спочатку на ціннісному, потім на рефлексивному і далі на творчому рівнях.**

Кількісний та якісний аналіз індивідуальних проявів розвиненості й функціонування компонентів психологічної культури дозволяє встановити наявність спільних рис у певних групах студентів. На основі цього ми розрізняємо: 1) **елементарну** психологічну культуру майбутніх вчителів трудового навчання-слабке усвідомлення студентами наявного і потрібного рівня розвитку своїх професійних якостей, здібностей, психологічних знань та умінь, слабкий ціннісний рівень їх свідомого засвоєння, відсутність творчого використання професійно-психологічних знань у навчальній та професійній діяльності (50,6 % студентів другого і 47 % четвертого курсу); 2) **базову** психологічну культуру – усвідомлення студентом наявного і потрібного рівня розвитку своїх професійних якостей, здібностей, психолого-педагогічних знань та умінь, але слабкі дії щодо розвитку даних елементів у собі; усвідомлення психологічних знань як цінностей, що знаходяться на перших позиціях в системі ціннісних орієнтацій, репродуктивні й творчі дії щодо використання психологічних знань у навчальній та професійній діяльності (42 % студентів другого і 45 % четвертого курсу); 3) **високу** психологічну культуру майбутніх вчителів трудового навчання – високий рівень усвідомлення майбутнім вчителем трудового навчання наявного і потрібного рівня розвитку своїх професійних якостей, здібностей, психолого-педагогічних знань та умінь, і спрямовані, активні дії щодо розвитку даних елементів у собі, усвідомлення психологічних знань як цінностей, що є пріоритетними у системі професійних ціннісних орієнтацій, різноманітність та варіативність моделей поведінки і навчально-професійної

діяльності, творче використання психологічних знань у навчальній та професійній діяльності (7,4 % студентів другого і 8 % четвертого курсу).

Висновки. Таким чином, на основі результатів констатуючого експерименту вихідний методологічний підхід отримав уточнення назви як **особистісний, ціннісно-рефлексивно-креативний**. Відповідно компоненти психологічної культури у запропонованій концептуальній моделі слід розглядати **спочатку на ціннісному, далі на рефлексивному і потім на творчому рівні функціонування і розвитку**.

Критеріями розвиненості компонентів психологічної культури студентів є: по-перше, високі показники розвитку якостей та здібностей, які характеризують ці компоненти, по-друге, їх розвиток на ціннісному, рефлексивному і творчому рівнях.

Кількісний і якісний аналіз індивідуальних проявів розвиненості компонентів психологічної культури дозволив встановити наявність спільних рис у певних групах студентів. Це дозволило розрізнити **елементарну, базову і високу психологічну культуру** майбутніх вчителів трудового навчання.

Експериментально виявлено, що значна частина майбутніх вчителів трудового навчання у своєму розвитку досягають *базової* психологічної культури протягом навчання у вищому педагогічному навчальному закладі з *другого по четвертий* курси, проте високий рівень розвитку психологічної культури опановує незначна частина студентів, що ставить питання про необхідність більш цілеспрямованого та ефективного формування і розвитку психологічної культури у майбутніх вчителів трудового навчання в умовах їх професійної підготовки.

Література

1. Видра О.Г. Теоретичні та методологічні аспекти проблеми розвитку психологічної культури особистості майбутнього вчителя трудового навчання // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т.Г.Шевченка. – Випуск 45. Серія: педагогічні науки: Збірник. – Чернігів: ЧДПУ, 2007. – С 112-116.
2. Колмогорова Л.С. Становление психологической культуры личности как ориентир современного образования // Педагог. – 1998. – №3. – С. 12-17.
3. Коломинский Я.Л. Психологическая культура – условие и цель деятельности психолога // Психология. – 2000. – №2. – С. 14-19.
4. Рибалка В.В. Методологічні питання наукової психології (Досвід особистісно-центрованої систематизації категоріально-поняттєвого апарату): Навчально-методичний посібник. – К.: Ніка-Центр, 2003. – 204 с.
5. Розвиток психологічної культури учнівської молоді в системі неперервної професійної освіти: Навчально-методичний посібник / За ред. В.В. Рибалки кол. авторів: Г.О. Балл, М.В. Бастуй, О.Г. Видра, Н.І. Волошко, Л.М. Гридковець, Р.С. Гуревич, О.М. Ігнатівич, А.М. Коломієць, Д.Ф. Крюкова, О.П. Ляц, В.Є. Мілерян, В.І. Панченко, П.С. Перепелиця, В.В. Рибалка, З.Л. Становських, С.К. Шандрук. – К.: ІПППО АПН України, 2005. – 298 с.